

Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi

Tuba Akar*

Giriş

Ticari malın üreticiden tüketiciye varan serüveninde kimi zaman kervanlarla kıtalar veya ülkeler aşarak uzun mesafeli, kimi zaman köyden kente kısa mesafeli, kimi zaman da aynı yerde üretilip tüketiciye ulaştığı, mesafe almadığı yolculuklar söz konusudur. Farklı mesafelerdeki bu yolculuk, kentin ticari bölgesinde sonlanarak tüketiciye ulaşmakta, veya bir kentten diğer bir kente devam ederek ilerlemektedir. Ticari malın bu serüveninde konakladığı, mola verdiği veya sona ulaştığı mekanlar çeşitlenmekte; bunlar yol güzergâhları üzerinde kervansaraylar, kentlerde ise hanlar, bedestenler, arastalar ve çarşılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çarşı denildiğinde, kent içinde alışverişin yapıldığı, her dönem canlı ve gözalıcı mekanlar akla gelmektedir. Osmanlı döneminde, kentin çarşısı veya daha genel bir anlamda kentin ticari merkezi, genellikle tek bir bölge olup, bedesten, han ve arastalardan oluşmaktaydı. Buralarda çeşitli nitelikte imalat ve ticaret birarada bulunabilmekte, alışverişte perakende ve toptan satış görülebilmekteydi. Ticari yapıların haricinde, çarşı bölgesinde çarşının büyüklüğüne göre değişen sayıda cami ve hamam yapısı da bulunuyordu. Ayrıca, yapı çevrenin yanısıra, kentin ticaret merkezinin yakınında pazar ve panayır alanları da kurulmaktaydı. Pazarlar, haftanın belirli günü genellikle yiyecek maddelerinin veya hayvanların satıldığı alanlardı. Böylece kentin çarşısı, kadın-erkek, genç-yaşlı, köylü-kentli, müslim-gayrimüslim her tür insanın uğradığı ve her tür ihtiyacını karşıladığı mekanları teşkil ediyordu.

Kentin ekonomik ve sosyal yapısının şekillendiği veya şekillendirdiği bu mekanlar, şehircilik, mimarlık, sanat tarihi, tarih gibi çeşitli disiplinler tarafın-

---

* Dr., Araştırma Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Yüksek Lisans Programı

dan çeşitli yaklaşımlarla çalışılmıştır. Bu makale, Osmanlı döneminde, kentte yapılı çevre olarak gelişen ticari mekanları konu alan bu zengin literatürün değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikli olarak Osmanlı döneminde kentte ticari mekanların konumundan ve yapı türlerinden bahsedilecektir. Ticari mekanlara ilişkin literatürün değerlendirilmesi ise, doğrudan ticari mekanları ele alan kaynaklar ve dolaylı olarak ticari mekanlardan bahseden kaynaklar olarak iki grupta ele alınacaktır. Şüphesiz ki, bu makale kapsamında konu ile ilgili bütün literatüre değinmek mümkün olamayacağından, öne çıkan çalışmalar üzerinde durulacak, daha geniş bir bibliyografya makalenin sonunda verilecektir.

Ticari Mekanlar: Kentiçi Konumu ve Yapı Türleri

Osmanlı kentinde ticari merkezin konumunu, incelediği kentler üzerinden değerlendiren Cezar, ticari bölgenin kentte kalenin veya surun hemen yakınında geliştiğini ve/veya topografyayı gözönüne alarak, insan ulaşımına en uygun ve en kolay yere yerleştiğini belirtmektedir.¹ Mevcut bir dokunun üzerine gelişen İstanbul gibi kentlerde ise varolan ticari doku, topoğrafya ve liman, deniz ticareti gibi ilişkilerin önemine değinmektedir. Cezar'ın güvenlik açısından ticari dokunun kaleye yakın geliştiğini belirten savına, Cerasi pek sıcak bakmasa da, Osmanlı kentinde ticari bölgenin merkez (ulu) cami ve bedesten arasında geliştiği birçok araştırmacı tarafından vurgulanmakta ve bedestenin etrafından yayılan bir işlevsel ağına oluştuğu belirtilmektedir.² Satılan malın değerine göre bedestene yaklaşma söz konusu iken, hanlar, zanaat bölgeleri, debbağhaneler ve pazar yerleri, bedesten merkezinden çevreye doğru yayılır. Bu durum genellikle bedestenin çevresinde yeralan ve Uzunçarşı olarak bilinen bir ana sokak üzerinde ticari faaliyetlerin yerleşmesi ile kendini gösterir.

Ticari dokunun bileşenleri; Cezar tarafından dükkan, han ve bedestenden oluşan üç yapı türü olarak belirtilmektedir.³ Cerasi ise kentlerdeki ticari yapı türlerini yine aynı kategoriye denk gelen, fakat bunları mekansal niteliği ile

1 Mustafa Cezar, "XIV-XVI. Yüzyıllar Türk Şehrinde Çarşının Konumu ve Çarşıların En Tipik Yapısı", *Akademi*, 1981, sy. 10, s. 12-25; Mustafa Cezar, *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, İstanbul: İş Bankası Yay., 1983, s. 35-58.

2 Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti*, 2. baskı, İstanbul: YKY Yay., 2001, s. 119-120; Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, Ankara, 1980, s. 104-107; Gönül Tankut, "Osmanlı Şehrinde Ticari Fonsiyonların Mekansal Dağılımı", *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1973, s. 777-778; Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, 1968, sy. VII, s. 71-72. Ayrıca, belirtilen kaynaklar, kentlerde ticari bölgenin gelişiminde örgütsel ve idari düzen bağlamında, lonca teşkilatının ve vakıfların rolünün önemine de değinmişlerdir.

3 Cezar, *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, s. 21.

betimleyen; tek ışık açılımlı dükkan, revaklı avlu ve tonoz ve kubbe ile örtülmüş kolonlu oda olarak belirtir.⁴ Kuban ise kentlerin ticari merkezlerinde, yapı olarak sadece bedesten ve hanların belirlediğini, geri kalanın ise sokaklardan oluştuğunu söylemektedir.⁵ Kısacası Osmanlı kentinde ticari merkez, bedesten ve etrafında gelişen han, arasta gibi yapı türlerinin biraraya geldiği mekanlar bütünüdür. Bu bütünlüğün oluşumunda, ticari merkezin sayıca en çok ve en küçük birimi olan dükkanların, bedesten ve hanların cephelerini sarmaları ve üstü kapalı veya açık bir sokak etrafında biraraya gelerek arasta ve çarşıları oluşturmaları önemli rol oynamaktadır.

Genellikle değerli eşyaların satıldığı veya saklandığı bedesten,⁶ kentin ticaret bölgesinin merkezi yapısıdır ve kentin ticari potansiyeli bedestenin varlığı ile anlaşılabilir. İnalçık, bedesten yapısının, o kentte uluslararası ticaretin varlığını belirttiği için, ancak önemli ve büyük şehirlerde var olduğunu, hatta Evliya Çelebi'nin Osmanlı kentlerini bedestenli kentler ve bedestensiz kentler olarak iki gruba ayırdığını belirtmiştir.⁷ Eyice, başkent İstanbul haricinde genellikle her kentte bir tane bedesten yapısı olduğunu belirtse de, ticari potansiyeli büyük olan şehirlerde birden fazla bedesten bulunabilmektedir.⁸

Bedestenlerin içinde sandık, dolap, mahzen ya da kasa olarak adlandırılan, kilitlenebilir bölmeler vardı.⁹ Gerek çarşı esnafı gerekse zengin halk para, mücevher, altın ve gümüş eşya gibi değerli mallarını bedestene getirerek, buradan kiraladıkları bölmelerde saklardı. Ayrıca esnaf loncalarına ait defter-

4 Cerasi, *Osmanlı Kenti*, s. 121

5 Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: YEM Yay., 2007, s. 602. Ergin'in *İslam Ansiklopedisi* "çarşı" maddesinde (s. 361) belirttiğine göre 61 sokağı bulunan İstanbul Kapalıçarşısı, Kuban'ı doğrular niteliktedir.

6 *Bedesten* kelimesi, *bezzazistan* veya *bezistan* kelimelerinden türemiş olup, değerli bezlerin satıldığı yer anlamında kullanılmıştır. Arap şehirlerinde, İran'da ve Doğu Asya ülkelerinde bedesten yapısı için *bezzazistan* veya *kaysariyye* kelimesi de kullanılmıştır. Bkz. Semavi Eyice, "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, c. V, s. 302-303; Halil İnalçık, "The Hub of The City: Bedestan of Istanbul", *International Journal of Turkish Studies*, 1980, v. 1, s. 2.

7 İnalçık, "The Hub of The City: Bedestan of Istanbul", s. 2

8 Eyice, Evliya Çelebi'nin İstanbul harici birkaç büyük şehirde birden fazla bedesten bulunduğu tespitine, bu şehirlerde, günümüzde yalnız bir bedestenin var olduğunu ve Evliya'nın söylediğini tespit etmenin zor olduğunu belirterek cevap vermektedir. Oysa ki, Gaziantep'te günümüze ulaşan Zincirli Bedesten ve Kemikli Bedesten olarak bilinen iki bedesten bulunmakta, Kahramanmaraş'ta ise 1960'larda yıkılan Eski Bedesten (Yukarı Bedesten) haricinde günümüzde halen ayakta olan bir bedesten daha mevcuttur. Fakat Eyice, bedesten olarak anılan her yapının bedesten olmadığını, bedesten yapısının çok kubbeli ulucami mekan anlayışından türediğini belirtmekte, diğer mekan organizasyonlarına sahip bedestenleri ise başka kategoride ele almaktadır. Gaziantep'te bulunan bedesteni de kapalı çarşı-arasta olarak görmektedir. Bkz. Eyice, "Bedesten", *DİA*, c. V, s. 303, 311.

9 Bu bölmeler ahşap olabildiği gibi, metal kasa şeklinde de olabilmekte idi. Nitekim, Ergin, *İslam Ansiklopedisi*'nde yazdığı "bedesten" maddesinde, İstanbul'da Sandal Bedesteni'nin 1914'teki tamirata sırasında 300 kadar boş, demir ve metruk kasa bulunduğunu belirtmektedir.

ler ve mahkeme kayıt defterleri gibi resmi belgeler de bedestende muhafaza edilirdi. Bu kasaların iki anahtarı bulunur, biri bedesten muhafızına diğeri ise kiralayan kişiye verilir. ¹⁰ Kasaların uzun süre kullanılmadığı durumlarda, unutilan veya mirasçısı çıkmayan mallar *beytül-mâle* diğeri bir deyişle devlet hazinesine kalırdı.

Bedestenler bu işlevleriyle korunması gerekli yapılarıdır. Bu sebeple kale gibi sağlam, taştan yapılmış duvarları, kurşun kaplı, genellikle kubbeli üst örtüleri bulunurdu. Kare veya dikdörtgen formlu bedesten yapısının genellikle dört yönde çarşıya açılan kapıları mevcuttu. Bulunduğu konuma bağlı olarak dört tarafında yapıya bitişik kargir dükkanlar yer alabilirdi.

Ticari merkezdeki bir diğeri yapı türü olan han yapısı, Osmanlı döneminde kentlerde ilk örneği olan Bursa Emir Han ile ortaya çıkmış ve daha sonra çok sayıda inşa edilmiştir. Osmanlı şehiriçi hanları öncesinde, Anadolu Selçuklu döneminde ise çok sayıda kervansaray yaptırıldığı görülmektedir. Aslında han ile kervansaray kelimesi kimi durumlarda eş anlamlı gibi kullanılmışsa da, kervansaray yapısı, kervan yolları veya askeri yollar üzerinde konaklama amaçlı ve ticaretin güvenli akışını sağlayan yapılar olarak inşa edilmişlerdir. ¹¹ Anadolu Selçuklu dönemi kervansarayları sanat tarihi ve mimarlık disiplini içerisinde çokça çalışılmış ve zengin literatür üretilmiş bir konudur. ¹² Buna karşılık Osmanlı dönemi hanlarının, kervansaraylar kadar detaylı çalışıldığı söylenemez.

Osmanlı döneminde kervansaraylar, genellikle Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki gibi tek yapı olarak değil, hac yolu üzerinde inşa edilen menzil külliyelerinin bir parçası olarak yapılmıştır. Payas Sokullu Külliyesi (1574), Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi (1617?), İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi (1670) Osmanlı döneminde inşa edilen menzil külliyelerine örnek olup, farklı mekansal özelliklerde kervansaray çözümlemesi içermektedirler. Menzil külliyesi gibi büyük programlı yapı komplekslerinin yapılmadığı durumlarda ise, menzil hanları olarak adlandırılan hanlar, kervansaray görevini üstlenmişlerdir. Bayram Paşa'nın Çakıd Suyu kenarında XVII. yüzyılda inşa ettirdiği Çakıd Hanı veya Bayrampaşa Kervansarayı olarak bilinen yapı,

10 Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., 1995, c. 2, s. 689.

11 Kervansarayların konaklama haricinde savunma ve devlethane amaçlı kullanıldığı, posta teşkilatının bir parçası olduğu gibi konular Aysıl Yavuz'un bibliyografyada verilen çeşitli makalelerinde ele alınmıştır.

12 Anadolu Selçuklu dönemi kervansaraylarını konu alan genel bir kaynakça bibliyografya kısmında verilmiştir. Bu yapı türü ile ilgili literatürü değerlendiren bir çalışma için bkz. Aysıl Yavuz, "Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Üzerinde Çalışmalar, Bilgiler, Bulgular-1997", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Kasım 1997*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2000, c.II, s. 239-260.

buna örnek olarak verilebilir.¹³ Osmanlı'da yaygın olarak inşa edilen kent içi hanları ise çoğu kez han olarak adlandırılırken kimi örneklerde kervansaray olarak da anılmıştır; Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı (1554), Malatya Silahdar Ağa Kervansarayı (1637) veya Kuşadası Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı (1611) gibi.¹⁴

Osmanlı döneminde şehir içi hanları, ortada bir avlu, avluyu çevreleyen revaklar ve revakların arkasına yerleştirilmiş odalardan oluşan, genellikle iki katlı kargir yapılardır. Hanlarda izlenen bu klasik şemanın yanısıra, değişik mekansal çözümler de olsa uygulanmıştır. Örneğin İzmir Kızlarağası Hanı (1744), handan daha çok bir arastalar kompleksi gibidir.¹⁵ Hanlarda arazinin (meyil) durumuna göre ender de olsa üç kat görülebilir veya bir bodrum kat izlenebilir. Bodrum katlar, Ankara Çengel Han (1522) örneğinde olduğu gibi, genellikle ahır olarak çözümlenmiştir. Hanların ikinci bir avluya sahip olduğu durumlar da söz konusudur. Bu durumda ahır kısmı, Bursa Koza Han'da olduğu gibi, genellikle ikinci avluda bulunur. Hanlarda ayrıca, mescit, şadırvan, hela veya hamam da bulunabilmektedir. Hanın dış cephelerinde, sokak durumuna bağlı olarak dükkanlar yer alabilir.

İşlevsel olarak hanlar, küçük kervanların indiği, yolcuların konakladığı, depolama ve atölye kullanımı ile perakende ticaret yapılan mekanlardır. Hanlarda, özellikle üst kat odalarında tüccarlar konaklamakta, ayrıca gezginler, resmi görevliler de kalabilmekte ve hatta sadece onların konaklaması için hanlar da bulunabilmektedir. XIX. yüzyıl sonlarında yıkılan, İstanbul'daki Elçi Hanı, sadece elçilerin konakladığı bir han olarak bilinmekte ve bu isimle anılmaktadır.¹⁶ Hanlar bu işlevlerine göre veya içerisinde depolanan veya pazarlanan ürüne göre Pamuk Hanı, Koza Han gibi isimlerle anılmaktadır.

Ticari merkezin bir diğer bileşeni olan arastalar, genellikle aynı esnaf grubuna ait dükkanların bir sokak üzerinde karşılıklı sıralanması ile meydana gelmekteydi.¹⁷ Esnaf birlikteliğinin oluşturduğu bu düzen, arastaları, lonca

13 Cengiz Orhonlu'nun "Bayram Paşa Kervansarayı", *Vakıflar Dergisi*, sy.X, s. 199-218, makalesi yapıyı arşiv belgeleri ışığında değerlendirmiştir. Menzil hanları ile ilgili bir diğer kaynak; Hakkı Acun, "Sivas-Kangal Alacahan Menzilhanı", *X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1994, c.V, s. 2369-2389. Osmanlı'nın geç döneminde yollar üzerinde inşa edilmiş, küçük mekanlı kervansaraylar, Ali Baş'ın "Konya ve Çevresindeki Geç Dönem Osmanlı Kervansarayları", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof.Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2002, s. 83-95, makalesinde ele alınmıştır.

14 Yapıların büyüklüğü, mekansal ve işlevsel özellikleri kervansaray olarak adlandırılmalarında etkili olabilir.

15 Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, s. 395.

16 Semavi Eyice, "Elçi Hanı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 1970, sy. 24, s. 93-130.

17 Arastalar kimi zaman farklı esnaf gruplarının birlikteliğini de içermekteydi; Edirne Ali Paşa Çarşısı veya Selimiye Külliyesi'ne eklenen arastada olduğu gibi.

sisteminin yapıya yansımış yüzü olarak algılatmaktadır.¹⁸ Arastalar, çarşı içinde sokaklar şeklinde olabildiği gibi, Edirne Ali Paşa Arastası gibi bağımsız da olabilmekte veya bir külliye'nin parçası olarak da inşa edilebilmekteydi; İstanbul Mısır Çarşısı, Süleymaniye Tiryaki Çarşısı gibi. Ayrıca arastalar, menzil külliye'nlerinin bir parçası olarak da tasarlanmıştır. Menzil külliye'leri arastalarında, sokağın üstünün tamamıyla kapalı (Payas Sokullu Külliyesi Arastası), yarısı açık yarısı kapalı (Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Arastası) veya tümüyle açık (Lüleburgaz Sokullu Külliyesi Arastası) olduğu örnekler görülmektedir. Bu durum arastanın mimari karakterinde sokağın üstünün mutlaka kapalı olmasının gerekmediğini göstermektedir. Sokağın üstünün örtülü olduğu durumlarda ise iki uçta ve ortalarda kapı bulunmaktadır. Dua kubbesi veya dua meydanı denilen, esnafın sabah dükkanlarını açmadan önce duacı tarafından yapılan duayı dinleyip, dürüst iş yapacaklarına dair dua ettikleri alanlar da arastalarda rastlanan bir başka öğedir.¹⁹

Perakende satışın olduğu bu dükkanlarda, akşamları dükkan cephelerini kapayan çifte kepenkler, gündüz alttaki kepengin öne doğru açılması ile tezgâh, üsttekinin yukarı doğru kaldırılması ile de malları güneş ve yağmurdan koruyan saçak görevini üstlenmişlerdi. Dükkanların altında mahzen veya bodrumları da bulunabilmekteydi. Dükkanlar önceleri genellikle ahşap olarak yapılmış olsa da, çarşılarında yangınların sıkça çıkması ve büyük zararlara yol açması sonucunda, kargir olarak yenilenmişlerdi.

Doğrudan Ticari Mekanları Ele Alan Kaynaklar

Ticari mekanları doğrudan konu alan kaynaklar, genellikle yapı türü özelinde konuyu ele almakta, bununla birlikte az sayıda kaynağın daha genel, ticari merkeze daha bütüncül baktığı, kentsel ve mimari ölçekte yapı türlerini ve birlikteliklerini değerlendirdiği görülmektedir. Yapı türü özelinde konuyu ele alan kaynaklar, genellikle bir mekan sınırlaması içerisinde konuyu irdelemekte, bir kısım literatür ise tek tek yapı bazında bilgi üretmektedir.

Genel olarak ticari mekan ve çarşıları, yani kentte ticaret merkezinde bulunan birden fazla yapı türünü ve birlikteliğini konu alan iki kaynak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Gündüz Özdeş'in 1952 tarihli doçentlik tezi olan ve 1954 yılında basılmış olan *Türk Çarşıları* çalışmasıdır.²⁰ Özdeş'in çalışmasında, Türk çarşısı olarak; dükkanlardan oluşan kapalı çarşı, üstü açık çarşı ve bedesten yapıları ele alınmıştır. Hanların dükkan dükkan kullanıldığı durumlarda, bu hanlara da çarşı denilmiş ve kısmi olarak değinilmiştir.

18 Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, s. 602.

19 Dua kubbesi, Lüleburgaz Sokullu Külliyesi ve Payas Sokullu Külliyesi örneklerinde, dua meydanı ise İstanbul Kapalıçarşısı'nda görülmektedir.

20 Kitabın, birtakım fotoğraflar eklenmiş yeni baskısı 1998 yılında Tepe Yayınları tarafından yapılmıştır.

Çarşılar, Bursa, Edirne ve İstanbul örnekleri üzerinden ele alınmış, Lüleburgaz ve İzmir örnekleri de kısmi olarak incelenmiştir. Ayrıca diğer Anadolu kentlerindeki bedesten ve çarşılar genel olarak irdelenerek, sonunda “Türk çarşıları”na ilişkin birtakım genellemeler yapılmıştır. Burada çarşı tipleri olarak; üstü açık çarşılar, kapalı çarşılar ve bedestenler grupları altındaki çeşitli tipler belirlenmiş, Türk çarşılarının mimari karakteri, yapım tekniği ve malzemesi, çarşılarda aydınlanma ve dükkan ebatlarına ilişkin çok genel saptamalar yapılmıştır. Özdeş’in araştırmasını gerçekleştirdiği sıralarda, konuyla ilgili yazılı ve çizili kaynakların azlığı veya olmayışı sebebiyle, birçok bedesten ve çarşının plan, kesit ve cephe rölöveleri ilk defa Özdeş tarafından çizilmiş, varolanlar yenilenmiş veya aynen kullanılarak yapıların mimarisi hakkında bilgi verilmiştir.²¹ Ayrıca belirtilen üç kentte, kent planları üzerinde ticari bölgeler belirlenmiştir. Çizimlerle birlikte çarşılarından fotoğrafların da bulunması, 20. yüzyılın ortalarında yapıların durumunu gösteren belgeler olması açısından önemlidir. Özdeş’in bu çalışması Anadolu kentlerinde bulunan kapalı çarşı, arasta, bedesten gibi yapıları kentsel ve mimari ölçekte ele alan ilk örnek olarak kabul edilebilir.

İkinci çalışma ise Mustafa Cezar’ın *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and The Ottoman Construction System* adlı 1983 tarihli yayınıdır.²² Cezar çalışmasında öncelikli olarak çarşı ve ticari binalarla ilgili terminolojiyi irdelenmiştir. Çarşının kent içindeki konumunu Bursa, Edirne, Tokat, Kayseri, Niğde, Ankara, Sivas ve İstanbul kentleri üzerinden ele almış, çarşının kale, topoğrafya, mevcut doku ve coğrafi verilerle ilişkisini kurarak, Osmanlı’da ticari merkezin kent içindeki konumu ile ilgili genellemeler oluşturmuştur. Bursa çarşı bölgesi ve hanları ayrıca ele alınmıştır. Ticari merkezde bulunan yapı türlerinden kapalı çarşı, arasta ve bedesten, kitapta ayrı bölümler halinde örnekler üzerinden incelenmiştir. Örneklemelede sadece Türkiye sınırları içerisinde bulunan yapılarla sınırlı kalmayıp, Arap ülkelerindeki, Türkistan ve İran’daki kapalı çarşılar ile arasta ve bedesten yapı türlerinde Suriye ve Balkanlar’da Osmanlı döneminde yapılmış örneklere de değinilmiştir.

Cezar, yapı türlerinin mekansal ve yapısal özelliklerini plan, kesit, cephe gibi çizili ve fotoğraflık belgelerle aktarmış, ayrıca Evliya Çelebi’nin aktardıkları, vakfiyelerde yapılarla ilgili verilen bilgiler, kent minyatürleri, gravürler ve yapıların 20. yüzyıl başındaki restorasyon faaliyetleri ve bunlara ait fotoğraflarla anlatımını destekleyerek ilişkiler kurmuştur. Sadece bedesten yapı türünde, Osmanlı bedestenlerini planametrik özelliklerinden yola çıkarak tipoloji oluşturmuş ve bedesten örneklerini bu tipoloji üzerinden ele almıştır.

²¹ Kitapta bulunan çizimler, rölöve olarak belirtilmiş ise de bu çizimlerin önemli bir kısmı restitüsyon niteliğindedir.

²² Kitabın Türkçesi de 1985 yılında yayınlanmıştır, bkz. Bibliyografya.

Cezar'ın çalışmasının ikinci vurgusu olan Osmanlı klasik dönemi imar sistemi, dönemin imar faaliyetlerinin nasıl işlediğinin ve kimlerin, ne amaçla, nasıl yapı yaptırdığının anlaşılması açısından önemli ve halen yegâne kaynaktır. Osmanlı imar sistemini anlamak, ticari yapıların kimler tarafından, hangi mekanizma içinde, nasıl ve ne amaçla yapıldığını anlamak açısından önem kazanmaktadır. Böylece Cezar burada Osmanlı'da ticari yapıların neler olduğu, konuları, birliktelikleri ve mimari özelliklerine ilişkin bilgi verirken, bu yapıların, arka planında onları gerçekleştiren ve sürekliliğini sağlayan imar sistemi ile bağlantısının kurulmasını da sağlayarak, konuya daha geniş bir perspektiften yaklaşmıştır.

Diğer kaynaklar, genel itibariyle bir yapı türünü veya belirli bölgedeki belirli yapı türünü genel veya tekil olarak ele alan yayınlardır. Bu yayınlarda en çok han yapı türünün çalışıldığı görülmektedir. Genel olarak hanlarla ilgili iki çalışma, ki bunlar Selçuklu ve Osmanlı dönemi kervansaray ve hanlarını birlikte ele almışlardır, karşımıza çıkmaktadır. 1960'lara ait bu iki çalışmadan ilki, 1963 tarihli Feridun Akozan'ın "Türk Han ve Kervansarayları" makalesi, diğeri ise 1969 tarihli İsmet İlter'in *Tarihi Türk Hanları* kitabıdır. Akozan, genel olarak Selçuklu ve Osmanlı döneminde yapılmış olan hanlara ve kervansaraylara ilişkin kısa bir bilgi aktarırken, Osmanlı dönemi şehiriçi hanlarına ilişkin avlu ve ahır öğelerinin varlığı ve konumunu gözönüne alarak üç plan türü olduğunu belirtmiştir. Makalede han ve kervansaraylara ait plan şemaları ve fotoğraflar katalog şeklinde verilmiştir.²³ Akozan'ın makalesine göre daha geniş bir katalog şeklinde olan İlter'in çalışmasında ise 114 adet Selçuklu dönemi hanı veya kervansarayı, 220 adet Osmanlı dönemi şehiriçi ve menzil hanı hakkında; bulunduğu yer, yapıldığı tarih, banisi, mimari tipi ve ilgili literatür bilgileri bulunmaktadır. Hanların bulunduğu iller belirtilmiş, Selçuklu hanlarının kronolojik sıralaması da bir liste halinde verilmiştir. Yapıların bir kısmı hakkında tek tek düzenlenmiş olan, fotoğraf ve bazen de plan şemalarının verildiği kataloglarda, daha çok Selçuklu dönemi hanları bulunmaktadır. Yapıların 20. yüzyılın ikinci yarısının başındaki durumunu gösteren fotoğrafların yanı sıra Eski Eserler Genel Müdürlüğü Arşivi ve kitabı yayınlayan Karayolları Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan fotoğraflara da yer verilmiştir. Bu yayın 1960'ların sonunda, Türkiye sınırları içerisinde yeralan Selçuklu ve Osmanlı dönemi han ve kervansaraylarının epey bir bölümünü biraraya toplayan bir katalog olarak önem taşımaktadır.

Osmanlı dönemi şehiriçi hanları Selçuklu dönemi hanlarına bir başka ifadeyle Selçuklu kervansaraylarına göre daha az çalışılmış bir konudur. Hanların kervansaraylara göre daha az ilgi çekmelerinde, belki halen işlevselliklerini

23 Han ve kervansaraylara ilişkin plan şemalarının referansları bilinmemekle birlikte, fotoğraflarda kaynak belirtilmediğinden yazara ait olduğu düşünülen fotoğraflarla birlikte Erdmann, Gurlitt ve Gabriel'in yayınlarında kullandıkları fotoğraflara yer verilmiştir.

sürdüremelerinden dolayı süreç içerisinde çok değişime uğramış, özgünlüklerini yitirmiş veya yitirmekte olmaları ve halen içlerinde bir yaşamı barındırdıkları için çalışılması zor alanlar olarak görülmeleri sıralanabilir. Yine de mevcut literatüre bakıldığında, Osmanlı şehirçi hanlarının, genellikle bölgesel olarak çalışıldığı, bunun da Bursa, İstanbul ve İzmir gibi, tarihi süreçte sahip oldukları ticari potansiyellerden ötürü çok sayıda han inşa edilmiş olan kentlerde yoğunlaştığı görülmektedir.²⁴ Bu çalışmalardan en erkeni, *Bursa Hanları* isimli, 1935 tarihli, Bursa Halkevi tarafından yayınlanan, Bursa'daki hanlara ilişkin broşür niteliğinde bir çalışmadır. Bu kaynak, Kamil Kepecioğlu'nun Bursa şer'iyye sicilleri üzerine yapmış olduğu araştırma kullanılarak oluşturulmuştur. Bursa'da bulunan hanlar hakkında, hanı yaptıran, bağlı olduğu vakıf, kullanıcılar, yapılan ticaret ve süreç içerisinde yapılan tamiratlar, tamiratların niteliği ve bedeli, şer'iyye sicillerinde varolan bilgiler ışığında gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu örnek, aslında şer'i sicillerde yapılara ilişkin hangi bilgilerin bulunduğunu ve şer'iyye sicillerinin mimarlık tarihine ve yapının yaşam sürecine ilişkin ne detayda bilgi barındırdığını göstermesi açısından önemlidir.

İstanbul hanları ile ilgili 1978 tarihli Ceyhan Güran'ın *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi* başlıklı yayını bulunmaktadır. Bu çalışma İstanbul'da bulunan mevcut hanları veya yokolmuş hanları plan ve cephe özellikleri, yapı malzemesi ve tekniği ve taşıyıcı sistemleri itibarıyla ele almış ve hanlara ait katalog oluşturmuştur. Varolan mevcut han mimarisinin analizi ile yapılan çalışmada, İstanbul hanlarının vaziyet planları, plan, cephe, kesit ve aksonometrik çizimleri ve fotoğrafları verilmiştir. Hanların incelenmesi ile elde edilen bu verilerle, İstanbul hanlarının genel mimari ve yapı özelliklerinin belirlenmesine, bunun kronolojik olarak gelişiminin izlenmesine ve İstanbul hanlarının Türk han mimarisindeki yerinin saptanmasına gidilmiştir. Sonunda İstanbul hanlarına ilişkin alt açılımları ile birlikte biri işlevsel açıdan diğeri plan ve mekan özellikleri açısından iki tipoloji oluşturulmuştur.

Ticari açıdan gelişmiş bir diğer kent olan İzmir'de de hanlar ticari merkezde önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayıdır ki, İzmir hanları hakkında öne çıkan iki kitap ve bir makale bulunmakta ve bunlar İzmir hanlarını farklı yaklaşımlarla ele almaktadır. 1971 tarihli Münir Aktepe'nin "İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi" başlıklı makalesi, İzmir'de mevcut veya yokolmuş 74 hana ait çok genel mekansal bilgi ile birlikte, salnâme, vakıf defterleri ve seyahatnamelerden elde edilen verileri birarada değerlendirmiştir. Hanların haricinde, İzmir çarşıları ve bedestenleri de aynı şekilde ele alınmıştır. İzmir hanlarını ele alan sonraki çalışma 1991 tarihli Bozkurt Ersoy'un *İzmir Hanları* kitabıdır. İzmir hanları, mevcut hanlar ve mevcut olmayıp tarihi kaynaklardan

²⁴ Kayseri hanları da Ali Baş'ın *Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma* adlı çalışmasında ele alınmıştır. Bu çalışma, konuyu ele alış bakımından Bozkurt Ersoy'un *İzmir Hanları* çalışması ile benzer bir metodolojiyi izlemiş olduğundan ayrıca değinilmemiştir.

tespit edilen hanlar olarak iki grupta ele alınmış, mevcut hanlar mekansal özelliklerine bağlı olarak yapılan gruplamalar altında kataloglanmıştır. Vaziyet planı, kat planları, kesit, cephe ve fotoğraflarla desteklenen mekansal betimlemeler yapılmıştır. İzmir’de ayakta kalan 18 han bulunmakta iken, bugün mevcut olmayan 83 han hakkında da tarihi kaynaklardan gelen bilgiler derlenmiştir. Bu kaynaklar arasında 1905 tarihli sigorta planı kullanılarak, mevcut olmayan hanların planlarına yönelik bilgi oluşturulmuştur. Güran’ın çalışmasında olduğu gibi, Ersoy’un çalışmasında da hanların incelenmesi sonucunda, mekansal özelliklerine dayanarak tipoloji oluşturulmuş, hanlarda yapı elemanları ve süslemeler değerlendirilmiştir. Çınar Atay’ın “*Kapanan Kapılar*” İzmir Hanları ise 2003 tarihli bir yayındır. Burada Atay, hanların kentin sosyo-ekonomik yapısındaki yerini açıklamayı hedeflemiş, bu bağlamda hanlar kentsel mekandaki yoğunluk alanları doğrultusunda gruplanarak irdelenmiştir. Böylece hanlar tek tek kendi içinde tanımlanır ve değerlendirilirken, biraradalıklarının oluşturduğu kentsel mekanın sosyo-ekonomik rolü de ele alınmıştır. Bunların yanısıra İzmir kentinin sosyal ve ekonomik yapısının değişim süreci, mimari ve kentsel ölçekte han yapıları üzerinden aktarılmıştır. Belirtilen üç çalışma ile İzmir hanlarının tarihi, sosyal, ekonomik, mimari ve kentsel özellikleri betimlenmiş, birbiri ile ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Hanları bölge bazında ele alan çalışmaların yanısıra tekil olarak bir han yapısını irdeleyen çalışmalar da mevcuttur. Bunlar arasında Aysıl Yavuz,²⁵ Nejat Göyünç-Erol Özbilgen²⁶ ve Semavi Eyice’nin²⁷ makaleleri kaynak kullanımları ve yaklaşım biçimleri ile bahse değer çalışmalardır. Yavuz, kısmen varolan bir yapının, mevcut durumunun detaylı olarak çalışılması sonucunda elde edilen bulgulardan ve mevcut izlerden yola çıkarak, yapının geçirmiş olduğu değişimleri ve süreçleri sorgulamakta, böylece hanın doğru anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlamaktadır. Göyünç ve Özbilgen’in çalışmaları ise yine kısmen mevcut olan bir hanın, XVII. yüzyılda inşaat bitirildikten sonra hazırlanan bir keşif belgesinin aktardıklarını ve bu doğrultuda yapılan restitüsyon denemesini içermektedir. Eyice’nin makalesi ise mevcut olmayan bir hanın, handa konaklayan kişilerin aktardıkları sözlü bilgi ve yine handa konaklayan ressamaların yapmış olduğu resimler doğrultusunda tanıtılmasını ve yapının restitüsyonuna ilişkin bir denemeyi içermektedir. Bu çalışmalar, aslında yapının kendisinin, yapıya ait resmi ve teknik içerikli belgelerin ve

25 Aysıl Tükel Yavuz, “Beypazarı Sulu Han”, *III. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul, 2000, s. 58-93.

26 Nejat Göyünç, “Eski Malatya’da Silahdar Mustafa Paşa Hanı”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1970, sy. 1, s. 63-92; Erol Özbilgen, “Eski Malatya’da Silahdar Mustafa Paşa Hanı’nın Restitüsyonu Hakkında”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1970, sy. 1, s. 93-102.

27 Semavi Eyice, “Elçi Hanı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 1970, sy. 24, s. 93-130.

yapıyı kullananların oluşturdukları bilgilerin niteliği, birbirinden farklılıkları, detayı, güvenilirliği, kullanılabilirliği ve bütün bunların sonuçta üretebileceği bilgi hakkında yol gösterici olmaktadır.

Mevcut durum, arşiv belgeleri ve gezgin notları gibi kaynaklar üst üste çakıştırılarak yapılan restitüsyon denemesi ile bu sefer alan ölçeğinde Ömür Bakırer-Emre Madran'ın²⁸ makalesinde ve Tuba Akar'ın²⁹ yüksek lisans tez çalışmasında izlenen bir yol olarak karşılaşılmaktadır. Bakırer-Madran çalışması, şer'iyye sicilleri, seyahatnameler, ilgili literatür ve çevre verilerinin bir araya getirilmesi ile Ankara kent merkezinde ticari bölgenin oluşumu ve gelişimini belirleyerek, alanın restitüsyonuna yönelik bir de deneme yapmıştır. Akar'ın çalışmasında ise yine mevcut durumun analizi ve vakfiyelerden gelen bilgiler ışığında Adana Ramazanoğlu Çarşısı'nın restitüsyonu denenmiştir. Yukarıda belirtilen üç makale farklı nitelikteki bilgilerin üstüste çakıştırılması sonucu yapı ölçeğinde bir değerlendirme oluştururken, bu iki çalışma kentsel ölçekte bir yorum getirmektedir.

Bir başka ticari yapı türü olan bedesten yapısını konu alan literatüre bakıldığında, bedesten yapısının mekansal boyutunu ele alan çalışmalar ile Halil İnalçık'ın bedestenin sosyal boyutunu ve kentteki ticaret içindeki rolünü ele alan makalesi öne çıkmaktadır. Bedestenin mimari ve mekansal özelliklerini ele alan çalışmalar; Mahmut Akok'un 1956 tarihli "Kütahya Büyük Bedesteni" makalesi ile 1970 tarihli Madran'ın "Kuzey-Doğu Anadolu'da İki Bedesten" makalesi, erken tarihli çalışmalardan olup yapıların mimari özelliklerinin tanıtılmasını amaçlamışlardır. Cezar³⁰ ise yukarıda da belirtilen çalışmasında bedesten yapısının mekansal özelliklerinden yola çıkarak oluşturmuş olduğu tipoloji altında çok sayıda bedesteni ele alır. Eyice, *İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Bedesten" maddesinde, Osmanlı dönemi bedestenini, çok kubbeli ulucami tipinin dini olmayan bir yapı türüne uyarlaması olarak görür ve bedesten yapı türünün menşei konusunda başka arayışlara gerek olmadığını, bedesten mimarisinin bir Türk yapı biçimi olduğunu belirtir. Makalesinde belirttiği bu şemaya uygun bedesten yapılarını tanıtır. Cezar'ın tipolojisini kullanmaz, fakat çok kubbeli ulucami tipinin çeşitlemesinin varlığını belirtmekle birlikte, bu plan şeması dışında kalan ve bedesten olarak bilinen yapıları da bedesten olarak görmez ve bunları açık-kapalı çarşı veya arasta olarak nitelendirir. Ö. İskender Tuluk-Fulya Üstün'ün 2007 tarihli Trabzon bedestenini konu alan

28 Ömür Bakırer ve Emre Madran, "Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", *Tarih İçinde Ankara* (Eylül 1981 Seminer Bildirileri), der. A.T. Yavuz, II. Baskı, Ankara, 2000, s. 105-127.

29 Tuba Akar, "The Historical Formation of the Traditional/Commercial Center of Adana and A Financial and Institutional Model For Preservation", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2002, s. 44-76.

30 Cezar, *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, s. 159-239.

makalesi de yapıyı konu olan önceki çalışmaları ve seyyahların notlarını gözönüne alarak, yapının mekansal, üst örtü ve yapı elemanlarının çözümlenmesini içermektedir.³¹

İnalçık'ın 1980 tarihli "The Hub of The City: The Bedestan of Istanbul" başlıklı makalesi ise mimariyi, içinde bulunan işlevin üstlendiği sosyal ve ekonomik boyutlarıyla açıklamaya yardımcı olan bir çalışmadır. Burada bedesten yapısının belirlediği ticaret ve tacir türü tespit edilerek, bedestenin kentte üstlendiği işlevler, kentteki ticaret için önemi ve lonca ilişkisi ele alınarak, kentteki ticaretin merkezi olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu özelliklerin mimaride yansıdığı detaylar üzerinde durulmaktadır. Vakıf kayıtlarından yola çıkılarak, İstanbul Eski Bedesten ve Büyük Çarşı'da sandık ve dükkan sayıları, kiralari, buralardaki tüccarların sayısı, etnik kökenleri, mensup oldukları sosyal sınıflar ve bedestenin idare ve işletme biçimi hakkında bilgi verilmekte, böylelikle bedesten yapısını kullanan tacirlerin ve orada varolan ticaretin sosyal ve idari yapısı ortaya konulmaktadır.

Kentin ticari bölgesi, içerdiği çeşitli nitelikteki mekanlar, ticaret, zanaat faaliyetleri ile yarattığı canlı, renkli ve hareketli ortam, her dönem kullanıcı, yöre halkı, gezgin ve ziyaretçiler için çekim noktaları olmuştur. Özellikle İstanbul Kapalıçarşısı bugün dahi kentin en ilgi çekici ve en çok ziyaretçi toplayan mekanları arasındadır. Bundan dolayı, bu alanları konu alan daha popüler nitelikli kaynaklar da mevcuttur. Bu kaynaklar daha çok, mekanların sosyal boyutunu ön plana çıkaran, mekanın tarihi süreçteki sosyal ve ekonomik yaşamı ve düzeni içerisinde aktarmayı hedefleyen kaynaklardır. Farklı bir okuyucu kitlesini hedeflemiş olduklarından, farklı dillerde de basılmış oldukları görülmektedir. Bu tür kaynaklara en iyi iki örnek; 1965 tarihli Orhan Erdenen'in *İstanbul Çarşıları ve Kapalı Çarşı'sı* ile 1979 tarihli Çelik Gülersoy'un *Kapalı Çarşının Romanı* adlı eserleridir. İlk yayında metin, aynı cilt içerisinde Türkçe, İngilizce ve Almanca olarak verilirken, ikinci yayın bu dillerde ayrı ayrı basılmıştır. Benzer nitelikli iki kaynak da Bursa hanları ve çarşılarıyla ilgilidir. *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalıçarşı*³² ve *Okçular Çarşısı*³³ başlıklı bu çalışmalar, tarihi çarşı mekanlarının ve barındırdığı sosyal yaşamın kent kültüründen silinmemesi amacıyla yerel idare ve örgütler tarafından desteklenen, sözlü tarih niteliği de taşıyan çalışmalardır.

İstanbul Kapalıçarşısı'nı konu alan ve son zamanlarda yayınlanmış en kapsamlı yayın olarak Önder Küçükerman ve Kenan Mortan'ın *Kapalıçarşı* kitabı akla gelmektedir. Burada Kapalıçarşı, yazarlar tarafından Osmanlı

31 Ömer İskender Tuluk ve Fulya Üstün, "Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarisindeki Yeri ve Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme",

32 Ramis, Dara (haz.), *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalıçarşı*, Bursa: TED Bursa Koleji Kültür Yayını.

33 Kaplanoğlu, Raif, *Okçular Çarşısı*, Bursa: Osmangazi Belediyesi ve Bursa Araştırmaları Vakfı ortak yayını, 2007.

İmparatorluğu'nun "... ürün kimliğinin sürekliliği ve uluslararası rekabetin sağlanması için, devletin en önemli ekonomik projelerinden biri ..." olarak görülmekte ve bundan dolayı Kapalıçarşı, ham malzemeden ürüne giden tasarım yarışının merkezi ve bunu denetleyen, yöneten ve teşvik eden bir ekonomik sistemin kendisi olarak gösterilmektedir. Bu iki vurgu üzerinden aktarılan Kapalıçarşı'da tasarım üretiminin aktörleri, kural koyucuları, kural-ları, değişim süreci ve mekana yansımaları, Osmanlı'nın son dönemine değin ele alınmış ve Kapalıçarşı'nın bugünü ve geleceği üzerine düşünceler geliştirilmiş, çarşının geleceğe aktarımında gerekli mekanizma ve roller üzerinde durulmuştur.

Ticari mekanların geleceğe aktarımı, yapıların korunması ile mümkün olacağından, doğrudan ticari mekanları konu olan literatürün son grubu olarak, ticari mekanların korunmasına yönelik yapılan çalışmalar ele alınabilir.³⁴ Bu çalışmaların önemli bir bölümü genellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü teknik personeli tarafından, yine kurumun bir yayını olan *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*'nde yayınlanmıştır. Bu makaleler, kurumda gerçekleştirilen projelendirme ve uygulamalara yönelik tanıtıcı bilgi veren, yapılara ilişkin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile restorasyon öncesinde, sürecinde ve sonrasında çekilmiş fotoğraflarla yapıların onarım süreçlerini belgeleyen çalışmalardır. Ayrıca, üniversitelerin Fen Bilimleri enstitülerinde (Mimarlık bölümleri) yapılan yüksek lisans tezlerinin önemli bir bölümü de bu grup içerisinde değerlendirilebilir.³⁵ Bunlar genellikle han, bedesten gibi ticari bir yapının veya çarşı, arasta gibi ticari bir alanın korunmasına yönelik kentsel ve mimari ölçekte, koruma planı, restorasyon ve yeniden işlevlendirme projelerini içermektedir.

Ticari Mekanlardan Dolaylı Olarak Bahseden Kaynaklar

Bu kaynaklar temel vurguları farklı olmakla birlikte, ticari mekanları ve burada geçen idari, sosyal ve ekonomik hayatı dolaylı olarak ele almaktadırlar. Bunlar; mimarlık tarihi anlatımları, kent monografileri, kent tarihi çalışmaları,

34 Bu yayınlar arasında; Filiz Oğuz, "Manisa Kurşunlu Han", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1974, sy. 1, s. 109-127; Ertan Çakırlar, "Edirne Rüstempaşa Kervansarayı", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1974, sy. 1, s. 129-143; Orhan Cezmi Tuncer, "Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1975, sy. 2, s. 123-156; Filiz Oğuz, "İzmir-Tire Bakırhan", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1975, sy. 2, s. 157-182; Erol Çetin, "Sultanahmet Arastası", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1987, sy. 6, s. 69-119 ve Enver Yılmaz, "Safranbolu Arastası Onarımı", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1987, sy. 6, s. 181-186 sayılabilir.

35 YÖK'ün ulusal tez arşivi, tezlerin dijital ortama aktarılmasından sonra, yazarından izin alınmamış tezlerin araştırmacıya açılmaması sebebiyle, verimli olarak çalışmamaktadır. Bu sebeple tezlerin önemli bir bölümüne ulaşamamış, bibliyografyada da daha çok ODTÜ'de yapılmış tezlere yer verilmiştir. Tezler yeteri kadar incelenemediğinden, makale içinde tezlere çok genel değinilmiştir.

envanter çalışmaları ile seyyahların gezi notları, minyatürler ve gravürler olarak çeşitlenebilir. Aslında bu grupta bahsedilen kaynaklar, yukarıda ele alınan literatür içerisinde çoğunlukla kullanılmıştır. Burada bu kaynakların konuyla ilgili içerdiği bilgi türünün niteliği hakkında birkaç örnek vermek aydınlatıcı olacaktır. Örneğin mimarlık tarihi anlatımları genellikle cami ve külliyeler, önemli kişiler tarafından yaptırılmış büyük programlı yapılar üzerinden konuyu ele almakla birlikte, ticari yapıların da içinde bulunduğu diğer yapı türlerine de değinmektedir. Bunlar arasında en yeni yayın olan Kuban'ın *Osmanlı Mimarisi* çalışmasında, kentlerde ticari mekanlara ilişkin anlatımlar daha kapsamlı olarak birkaç başlık altında ele alınmıştır. "Ticari Yapılar (Çarşı, Bedesten ve Hanlar)", "Bursa'da Fatih Dönemi Arastaları", "Hanlar, Çarşılar, Menzil Külliyesi" ve "Kentlerin Ticaret Merkezleri" alt başlık ve bölümlerinde ticari mekanlara ilişkin yapı türü, mekansal özellikleri ve gelişimi, banisi, ne amaçla yaptırdığı gibi bilgiler verilerek, Anadolu'da ve özellikle başkentlerde oluşan mimari, onu yaratan idari, sosyal, kültürel ve ekonomik ortamla bağı kurularak aktarılmıştır.³⁶ Bir başka örnekle, belirli bir dönem mimarisini ele alan Ekrem Hakkı Ayverdi'nin çalışmalarında, Osmanlı dönemi ticari mekanlarının ayrıntılı rölöve ve restitüsyonları ile arşiv kaynaklarına dayanarak verilen yapılara ve onarımlarına ilişkin bilgileri bulmak mümkündür.

Kent monografisi ve kent envanter çalışmaları içerisinde de ticari mekanlar ayrı olarak ele alınmaktadır. Hakkı Acun'un *Manisa'da Türk Devri Yapıları* çalışmasında, kentteki ticari yapıların mekansal özellikleri, banisi, yapım tarihi, geçirmiş olduğu onarımlar hakkında bilgi verilmiştir. Aynı tür bilgi Gaziantep ve Kahramanmaraş kentleri envanter çalışmalarında da mevcuttur.³⁷ Bu tür yayınlarda, bugün varolmayan fakat çeşitli kaynaklardan varlığı bilinen ticari yapılar hakkında da bilgi bulunmaktadır. Bu kaynaklar genellikle katalog şeklinde oluşturulmuş, ticari mekanlara ait betimsel bilgi üretmektedir.

Bir kentin belirli bir dönemde idari, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını ortaya koyan kent tarihi çalışmalarında da, ticari hayat ve ticari mekanların ele alındığı ve şehrin fiziki yapısı içerisinde aktarıldığı görülmüştür.³⁸ Bu çalışmalar genellikle tarih disiplini içerisinde yer aldığından, şer'iyeciler, mühimme defterleri ve vakıf defterleri gibi özgün kaynaklarda yer alan, ticari yapılara ilişkin özgün bilgi kullanılmıştır. Genellikle resmi nitelikli belgelere dayalı bu çalışmaların yanısıra, yine belirli bir mekanın belirli bir zaman dili-

36 Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, s. 223-226, 393-406, 602.

37 Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep 27*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2006; Mehmet Özkarcı, *Kahramanmaraş Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2007.

38 Bu tür kaynaklara örnek vermek gerekirse; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2006 ve İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1995.

mini yazılı ve/veya görsel olarak anlatan gezginlerin notları, minyatür ve gravürler, ticari mekanlara ilişkin kimi zaman çok detaylı anlatımlar vermektedir. Subjektif olan bu gözlemler, ticari mekanlardaki yaşam biçimlerini, kullanımları, işlevleri ve mekanla ilgili daha birçok bilgiyi aktarmaları açısından önemli kaynaklardır. Bu sebeple bu çalışmalar ticari mekanları doğrudan ele alan kaynaklar tarafından kimi zaman doğrudan, kimi zaman sorgulayarak kimi zaman da özellikle anlattıkları yapıların mevcut olmadığı durumlarda birincil kaynak olarak kullanılmıştır.

Sonuç

Ticari mekanlara ilişkin literatür yukarıda da görüldüğü üzere, ticari mekanları doğrudan ve dolaylı olarak ele alan kaynaklar şeklinde iki grupta ele alınmış, bu makale kapsamında popüler nitelikli birkaç kaynağa değinilmekte birlikte genellikle akademik nitelikli çalışmalar değerlendirilmiştir. Osmanlı kenti ticari mekanlarını doğrudan konu alan ve akademik nitelikli çalışmaların aslında 1950'lerden sonra başlamış olduğu görülmektedir. Bu tarihten günümüze değin çeşitli disiplinler farklı yaklaşımlarla kitap, makale, bildiri ve tez gibi çeşitli nitelikteki araştırma ve yayınlarda konuyu ele almışlardır. Bu yayınlardan erken tarihli olanlar, konuyla ilgili ilk literatür olmaları bakımından önemli ve ele alınan yapı türlerinin neler olduğunu ortaya koymak açısından betimsel nitelikli çalışmalardır. Daha geç tarihli, özellikle 1980'lerden sonraki yayınlarda ise ticari mekanlara ilişkin genelleme ve değerlendirmelerin oluştuğu izlenmektedir.

Mevcut literatüre genel olarak bakıldığında, Osmanlı dönemi kentinde bulunan ticari mekanların aslında bütüncül olarak çok fazla çalışılmadığı, genellikle yapı türleri ve belirli bir bölge sınırları çerçevesinde ele alındığı izlenmiştir. Bu yapı türlerinden en çok şehiriçi hanlarının çalışılmış olduğu söylenebilir ki, o bile Anadolu Selçuklu kervansarayları kadar veya Osmanlı dönemi dini mimarisi kadar çok ve kapsamlı olarak çalışılmamıştır. Erken dönem mimarlık tarihi anlatımları içerisinde aslında pek de yerini bulamayan Osmanlı dönemi ticari mekanlarının, daha çok şehircilik, sanat tarihi, mimarlık, koruma-restorasyon ve tarih disiplinleri içerisinde çalışılmış olduğu söylenebilir.

Ticari mekanların, kentsel, mimari, ekonomik, sosyal, ticari gibi farklı boyutlarının olması, bu farklı disiplinlerin konuyu kendi yaklaşımlarıyla ele almasıyla çeşitlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında ticari yapıların mekansal boyutu, şehircilik, mimarlık, sanat tarihi ve tarih disiplinleri içerisinde farklı metodolojilerle ele alınmıştır. Sanat tarihi disiplininin yaklaşımı konuyu daha betimsel olarak aktarırken, mimarlık disiplini yapıyı çözümlemeye, tipoloji oluşturmaya ve korumaya yönelik yaklaşımlara yönelmiştir. Ticari mekanların

kentsel ölçekteki mekansal, sosyal ve ekonomik boyutu şehircilik disiplini içerisinde vurgulanırken, tarih disiplini ticari mekanları, onları meydana getiren Osmanlı Devleti'nin idari, sosyal ve ekonomik yapısı içerisinde, daha üst ölçekte ele almaktadır.

Bu çeşitli disiplinlerin ticari mekanları farklı boyutlarıyla ele aldığı çalışmalarda mekanlar, yapı ölçeğinde ve alan ölçeğinde araştırmaların başlıca kaynakları iken, Osmanlı'da devletin resmi kurumlarının ürettiği şer'iyeye sicilleri, vakıf defterleri, inşaat keşif defterleri gibi resmi belgeler ile seyyahların anlatımları ve çizimleri de ticari mekanları ele alan çalışmalara önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çeşitli kaynakların sahip olduğu farklı bilgi türlerinin birarada, üst üste ve çapraz sorgulanması ile ticari mekanların daha bütüncül, kapsamlı ve farklı boyutlarıyla ele alınması, halen işlevsel olan bu mekanların anlaşılması, değerlendirilmesi ve korunması açısından gerekli ve önemli görülmektedir.

Bibliyografya

A. Kentiçi Ticari Mekalanlara İlişkin Kaynaklar (Kitap, Makale ve Tezler)

- Acun, Hakkı, "Sivas-Kangal Alacahan Menzilhanı", *X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1994, c.V, s. 2369-2389.
- Akar, Tuba, "The Historical Formation of the Traditional/Commercial Center of Adana and A Financial and Institutional Model for Preservation", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2002.
- Akıntürk, Halise Esen, "Kuşunlu Han in Alaşehir Study Recording and Proposals for Restoration", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir 1996.
- Akok, M., "Kütahya Büyük Bedesteni", *Vakıflar Dergisi*, 1956, sy. 3, s. 81-84.
- Akozan, Feridun, "Türk Han ve Kervansarayları", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanat Tarihi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1963, s. 133-167.
- Aktepe, Münir, "İzmir Çarşıları ve Hanlar Hakkında Ön bilgi", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 1971, sy. 25, s. 105-154.
- Aktüre Sevgi, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, II. baskı, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fak.Yay., 1981.
- Alioğlu, Hakan Selçuk, "Saksı Han'ın Restorasyon Projesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1992.
- Alpdoğan, Tevfik, "The Bedesten of Tokat", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Mimarlık Bölümü, Ankara, 1975.
- Amicis, E. De, *İstanbul*, çev. B. Akyavaş, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981 (orj. 1874).
- Anay, Hakan, "Restoration Project of Mısırlızaade Han in Lefkoşa Cyprus", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2001.

- Atay, Çınar, “*Kapanan Kapılar*” *İzmir Hanları*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2003.
- Aygün, N., “XVIII. Yüzyılda Trabzon’un Ticari Yapıları”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, Trabzon, 2002, c. 1, s. 249-272.
- Ayverdi, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul, 1966.
- Ayverdi, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, İstanbul, 1972.
- Bakırer, Ömür ve Emre Madran, “Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *Tarih İçinde Ankara (Eylül 1981 Seminer Bildirileri)*, der. A. T. Yavuz, II. Baskı, Ankara, 2000, s. 105-127.
- Bağbancı, Özlem Köprülü, “Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Bölgenin Korunması Üzerine Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Baldağ, İlkay, “Milas İlçe Merkezinde Yer Alan Çöllüoğlu Hanı’nın İncelenmesi ve Restorasyon Projesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2000.
- Baş, Ali, “Beylikler Dönemi Hanları”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya, 1989.
- Baş, Ali, *Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma*, Kayseri, 1996.
- Baş, Ali, “Konya ve Çevresinde Geç Dönem Osmanlı Kervansarayları”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney’e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2002, s. 83-95.
- Battal, Zehra, “The Restoration Project of the Bedesten of Gedik Ahmet Paşa in Kütahya”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1988.
- Benli, Gülhan, “İstanbul Tarihi Yarımada Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları”, Yayınlanmamış Doktora tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Bilar, Ender ve Oral Onur, *Edirne Çarşıları ve Yitirilen Tarihi Eserler*, İstanbul, 1989.
- Boran, Ali, “Siirt’teki Kervan Yolları ve Hanlar”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney’e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2002, s. 155-161.
- Cerasi, M. Maurice, *Osmanlı Kenti*, İstanbul: YKY Yay., 2001 (2. baskı), s. 115-127.
- Ceylan, Oğuz, “Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri ile Olan Etkileşimleri”, Doktora tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1989.
- Cezar, Mustafa, “Türk Tarihinde Kervansaray”, *VIII. Türk Tarih Kongresi* (11-13 Ekim 1976), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1981, c.II, s. 931-940.
- Cezar, Mustafa, “XIV-XVI. Yüzyıllar Türk Şehrinde Çarşının Konumu ve Çarşıların En Tipik Yapısı”, *Akademi*, 1981, sy. 10, s. 12-25.
- Cezar, Mustafa, *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, İstanbul: İş Bankası Yay., 1983.

- Cezar, Mustafa, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1985.
- Çakıcı, Sermin, "A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and Its Immediate Surrounding in Bursa", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Çakırlar, Ertan, "Edirne Rüstempaşa Kervansarayı", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1974, sy. 1, s. 129-143.
- Çam, Nusret, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep 27*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2006.
- Çam, Nusret, "Arasta" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, c. 3, s. 335-336.
- Çelik, Uğur, "Amasya Kapu Ağası Hüseyin Ağa Bedesteni Restorasyon Önerisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Çetin, Erol, "Sultanahmet Arastası", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1987, sy. 6, s. 69-119.
- Dara, Ramis (haz.), *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalıçarşı*, Bursa TED Koleji Kültür Yay., 2003.
- Daş, E., "Afyon Taşhan", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2002, s. 205-211.
- Destici, Necla, "Kastamonu Yanık Han Koruma ve Sağlıklaştırma Çalışması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1997.
- Engin, E., "Tarihi Trabzon Kentiçi Hanlarının Analizi ve Yeni İşlev Önerileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2002.
- Erdenen, Orhan, *İstanbul Çarşıları ve Kapalı Çarşı*, İstanbul, Yenilik Yay., 1965.
- Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, Ankara, 1980, s. 103-109.
- Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2006.
- Ergin, Osman, "Çarşı", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yay., 1945, c. 3, s. 360-362.
- Ergin, Osman, "Bedestan", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yay., 1961, c. 2, s. 440-442.
- Eriş, Cem, "İstanbul'da Merkezi Ticaret Bölgesi Ticaret Yapılarının Gelişimi ve Tahtakale Halil Ağa Hanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1992.
- Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., 1995.
- Ersoy, Bozkurt, *İzmir Hanları*, Atatürk Kültür , Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: AKM Yayını no.49, 1991.
- Ersoy, Bozkurt, "Ankara Çengel Han", *Kültür ve Sanat*, sy.Eylül 1991, s. 56-59.

- Ersoy, Bozkurt, "Osmanlı Şehir-içi Hanları, Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, İzmir, 1994, sy.VII, s. 75-97.
- Ersoy, Bozkurt, "Osmanlı Şehir-içi Hanlarından Önemli Bir Örnek: Amasya Taş Hanı", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, 1995, c.II, s. 81-92.
- Ersoy, Bozkurt, "İşlevleri Yönünden Osmanlı Şehir-İçi Hanları", *Kültür ve Sanat*, sy. Haziran 1995, s. 17-20.
- Ersoy, Bozkurt, "Diyarbakır Deliller Hanı", *Kültür ve Sanat*, Ankara, 1995, sy. 28, s. 21-23.
- Ersoy, Bozkurt, "Kırım Karasu-Bazar'daki Taşhan", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2002, s. 275-280.
- Ertürk, Nihal, "Bergama Taşhan", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 1993.
- Esen, Sibel Yıldırım, "Revitalization of Historic Commercial Areas Through the Main Street Program in U.S.A.: A Case Study From The Boston Main Streets Program", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.
- Eyice, Semavi, "Elçi Hanı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 1970, sy. 24, Mart 1970, s. 93-130.
- Eyice, Semavi, "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, c. 5, s. 302-311.
- Eyice, Semavi, "Büyük Çarşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, c. 6, s. 507-513.
- Eyüpgiller, Kutgün ve M. Topçubaşı, I. Polat, "Kastamonu'da 19. Yüzyıl Ticaret Yapıları", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 25, sy. 2, s. 1-20.
- Galland, A., *Schefer'in Şerhleriyle, İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar*, çev. N. S. Örik, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1949.
- Genca, S. Özgür, "Design Guidelines For Shop Buildings in Beypazarı Historic Commercial Center", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2005.
- Gökalp, Semra Ener, "Restoration Project of Deveci Han in Tokat", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1987.
- Göyünç, Nejat, "Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa Hanı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1970, sy. 1, s. 63-92.
- Göyünç, Nejat, "Silahdar Mustafa Paşa Hanı'na Ait Bir Vesika", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, 1971, sy. 1, s. 73-79.
- Gülersoy, Çelik, *Kapalı Çarşının Romanı*, İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1979.
- Gündüz, S., "Hanlar", *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, ed. Aynur Durukan, Ankara, 1999, s. 127-129.
- Güran, Ceyhan, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul, 1978.
- İşıkoğlu, Fazıl, "İstanbul'un Eski Vakıf Hanları", *Vakıflar Dergisi*, 1973, sy.X, s. 421-424.

- İlter, İsmet, *Tarihi Türk Hanları*, Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Yayını, 1969.
- İnalçık, Halil, "The Hub of The City: Bedestan of Istanbul", *International Journal of Turkish Studies*, 1980, v. 1, s. 1-17.
- İnan, K., "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", *OTAM*, Ankara, 1996, sy. 7, s. 119-132.
- Kaplanoğlu, Raif, *Okçular Çarşısı*, Bursa: Orhangazi Belediyesi ve Bursa Araştırmaları Vakfı ortak yayını, 2007.
- Kapubağlı, Sonay, "İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Uzun Çarşı ve Kilit Han", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Hanları*, Bursa: Halkevi Neşriyatı 4, 1935.
- Kılıçöte, Cansel, "Restoration Project of Deveci Han in Edirne", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1990.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, "1753 ve 1846 yıllarında Erzurum Çarşıları ile Esnafını Tanıtan Kağızmanlızadeler'in İki Vakfiyesi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Ankara, 1976, sy. 7, s. 25-67.
- Kızılkaya, Eda, "Tarihsel Süreç İçinde Kayseri Ticaret Yapıları ve Kayseri Kale Çarşısı'nın Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2005.
- Koçu, R. Ekrem, "İstanbul'un En Eski Tarihi Eserlerinden Bedesten ve Kapalıçarşı", *Hayat Tarih Mecmuası*, Şubat 1973, sy. 1, s. 49-58.
- Köprülü, İdris, "Diyarbakır Deliller Hanı'nın Otel Olarak Kullanılması", *V. Vakıf Haftası, Restorasyon ve Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkinlikleri Semineri (7-13 Aralık 1987)*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., s. 71-83.
- Kreiser, Klaus, "Bedesten-Bauten im Osmanischen Reich", *Istanbul Mitteilungen*, Tübingen 1979, c. 29, s. 367-400.
- Kuban, Doğan, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, 1968, sy.VII, s. 53-73.
- Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: YEM Yay., 2007.
- Küçükerman, Ö. ve K. Mortan, *Kapalıçarşı*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.
- Madran, Emre, "Kuzey-Doğu Anadolu'da İki Bedesten", *Önasya*, 1970, sy. 6/63, s. 10-11.
- Mantran, Robert, "Des Khans D'Istanbul Aux Entrepots de Galata", *CIÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1994, s. 185-190.
- Mayer, Georg, *Türk Çarşısı: Şarkta Ticaretin Püf Noktası*, çev. Yusuf Öztel, İstanbul, Kitabevi, 2008.
- Morçöl, Ertuğrul, "A Study on Refunctioning of Ottoman City "Han"s-Amasya Taşhan", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1986.
- Oğuz, Filiz, "Manisa Kurşunlu Han", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1974, sy. 1, s. 109-127.
- Oğuz, Filiz, "İzmir-Tire Bakırhan", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1975, sy. 2, s. 157-182.

- Oğuz, F.A., "İzmir-Çeşme Kanuni Kervansarayı", *Vakıflar Dergisi*, 1976, sy.XI, s. 107.
- Orhonlu, Cengiz, "Bayrampaşa Kervansarayı", *Vakıflar Dergisi*, 1973, sy.X, s. 199-218.
- Orhonlu, Cengiz, "Osmanlı Kervansarayının İktisadi İçtimai Fonksiyonu Hakkında", *Birinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul: Tercüman Yay., 1973.
- Ödekan, A., "Bedesten", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: YEM Yay., 1997, c. 1, s. 209-210.
- Öncel, Fernaz, "Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde "Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni"nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Önder, Mehmet, "Yıkırılan Bedestenlerimiz", *Türk Kültürü*, no. 30, Ankara, 1965.
- Öney, Gönül, "Lefkoşa'da Büyük Han ve Kumrucular Hanı", *Milletlerarası I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara, 1971, s. 271-297.
- Özbay, Hasan, "Renovation of the Historical Commercial Center of Tokat", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1987.
- Özbilgen, Erol, "Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa Hanı'nın Restitüsü Hakkında", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1970, sy. 1, s. 93-102.
- Özdeş, Gündüz, *Türk Çarşıları*, Ankara: Tepe Yayınları, 1998.
- Özkarıcı, Mehmet, "Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 1987.
- Özkarıcı, Mehmet, "Gaziantep'te Dört Han", *Vakıflar Dergisi*, 1997, sy.XXVI, s. 275-313.
- Özkarıcı, Mehmet, "Gaziantep Elbeyli Hanı", *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, ed. Yusuf Küçükdağ, Gaziantep, 1999, s. 310-326.
- Özkarıcı, Mehmet, "Gaziantep'te Üç Han", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*, ed. Yusuf Küçükdağ, Gaziantep, 2000, s. 243-267.
- Özkarıcı, Mehmet, "Kahramanmaraş'ta Osmanlı Dönemi Ticaret Yapılarının Türk Mimarisindeki Yeri ve Önemi", *XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., c. 3/II, s. 1213-1232.
- Özkarıcı, Mehmet, *Kahramanmaraş Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2007.
- Özme, Adil, "Urfa (Merkez) Hanları", yayımlanmamış Doktora tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.
- Özme, Adil, "Ruha (Urfa) Hanları Üzerine Bir Değerlendirme", *Bellekten*, Ankara, 2005, c.LXIX, sy. 254, s. 131-144.
- Schweiger, Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-81*, çev. T. Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Sims, Eleanor, "Trade and Travel: Markets and Caravanserais", *Architecture of the Islamic World*, ed. George Michell, London: Thames and Hudson, 1984, s. 80-111.
- Tankut, Gönül, "Osmanlı Şehrinde Ticari Fonsiyonların Mekansal Dağılımı", *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1973, s. 773-779.

- Tongur, H., "Türk Şehirlerinde Çarşılar ve Kapanlar", *Belediyeler Dergisi*, no. 52, 1939.
- Tongur, H., "Türk Şehirlerinde Pazar ve Panayırlar", *Belediyeler Dergisi*, no. 54, 1940.
- Tongur, H., "Türk Şehirlerinde Bedestenler ve Hanlar", *Belediyeler Dergisi*, no. 58, 1940.
- Tuluk, Ö. İskender ve Fulya, Üstün, "Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarisindeki Yeri ve Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme", *Bellekten*, Ankara, 2007, c.LXXI, sy. 262, s. 923-937.
- Tuncer, O. Cezmi, "Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1975, sy. 2, s. 123-156.
- Tutal, O., "Bazaar Spaces in Ottoman Cities and Skopje Turkish Bazaar (Turska Carsija)", *7 Centuries of Ottoman Architecture "A Supra-National Heritage"*, Nur Akın, Afife Batur ve Selçuk Batur (eds.), İstanbul: YEM Yayını, 1999, s. 262-273.
- Tüfekçioğlu, A., "Bursa-Çanakkale Yolu Üzerindeki Köprüler ve Hanlar", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001 Bildiriler*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2002, s. 555-565.
- Türker, H., "Kapalıçarşı", *İller ve Belediyeler Dergisi*, no. 7/83, 1952.
- Tüyel, S. Engin, "Restoration Project of Matyos Han in Tire İzmir", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1996.
- Usta, Gülay Keleş, "Anadolu Osmanlı Dönemi Mimarisinde Mekan Analizi: Han ve Kervansaray Yapılarında Uygulama", Yayınlanmamış Doktora tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 1994.
- Ülgen, Ali Saim, "Ankara'da Mahmud Paşa Bedesteni ve Bitişindeki Han", *Fatih ve İstanbul*, no. 1/1, İstanbul, 1953.
- Weber, S., "The Transformation of an Arab-Ottoman Institution The Suq (Bazar) of Damascus form the 16th to the 20th Century", *7 Centuries of Ottoman Architecture "A Supra-National Heritage"*, Nur Akın, Afife Batur ve Selçuk Batur (eds.), İstanbul: YEM Yayını, 1999, s. 244-253.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Beypazarı Sulu Han", *III. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul, 2000, s. 58-93.
- Yenice, Tülay Karadayı, "Gaziantep Zincirli Bedesten'in Restorasyonu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2005.
- Yıldırım, Mücahit, "Diyarbakır Hasan Paşa Hanı Koruma ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Yılmaz, Derya, "Adana-Kozan Arastası Restorasyon Önerisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Yılmazçelik, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1995.
- Yılmazzer, Enver, "Safranbolu Arastası Onarımı", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, Ankara, 1987, sy. 6, s. 181-186.
- Yüceer, Hülya, "Restoration Project of Abacıoğlu Hanı in Kemeraltı-İzmir", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1997.

Yücesoy, Nail, "The Bedesten in Tire", Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, ODTÜ Mimarlık Bölümü, Ankara, 1972.

B. Kervansaraylara İlişkin Başlıca Kaynaklar

- Acun, Hakkı (der.), *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007.
- Akok, Mahmut, "Öresin Han ve Hızır İlyas Köşkü", *Belleten*, 1958, c. 21, sy. 81, s. 139-148.
- Akok, Mahmut, "İshaklı Kervansarayı", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1974, sy.XXI-2, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 5-21.
- Akok, Mahmut ve Tahsin Özgüç, "Sarhan", *Belleten*, 1956, c.XX, sy. 79, s. 379-383.
- Akok, Mahmut ve Tahsin Özgüç, "Alayhan, Öresunhan ve Hızırilyas Köşkü – İki Selçuklu Kervansarayı ve Bir Köşkü", *Belleten*, 1957, c.XXI, sy. 81, s. 139-148.
- Akok, Mahmut ve Tahsin Özgüç, "Üç Selçuklu Abidesi: Dolay Han, Kesikköprü Kervansarayı ve Han Camii", *Belleten*, 1958, c.XXII, sy. 86, s. 251-259.
- Aytaç, İsmail, "Malatya-Elbistan Kervanyolu Güzergahı ve Kurttepe Hanı", *VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (16-17 Mayıs 1996)*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 1997, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, s. 35-47.
- Aytaç, İsmail, "Selçuklu Döneminde Malatya-Kahta Kervanyolu ve Kervansarayları", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler 11-13 Ekim 2000*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 2001, c. 1, s. 49-59.
- Baş, Ali, "Yeni Buluntular Işığında Zazadin Han'ın Değerlendirilmesi", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler 11-13 Ekim 2000*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 2001, c.I, s. 101-109.
- Baş, Ali, "Bilinmeyen Bir Selçuklu Kervansarayı: Yıkık Han", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler 11-13 Ekim 2000*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 2001, c.I, s. 93-99.
- Bektaş, Cengiz, *Selçuklu Kervansarayları, Korumaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri - A Proposal Regarding The Seljuk Caravanserais, Their Protection and Use*, İstanbul: Yem Yayınları, 1999.
- Berkol, F., "Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları", *Vakıflar Dergisi*, 1973, sy. X, s. 345-365.
- Binan, Ş. Can., "13. Yüzyıl Anadolu Kervansarayları Koruma Ölçütleri Üzerinde Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1990.
- Binan, Can, "Anadolu'da Ulaşım ve Konaklama Yapıları Bağlamında Mimarlık, Malzeme ve Yapı Üretimi Üzerine Yorumlar", *Geçmişten Geleceğe Anadolu'da Malzeme ve Mimarlık, Sempozyum / UIA 2005 XXII. Dünya Mimarlık Kongresi*, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yay., 2006, s. 179-210.
- Bozer, Rustem, "Eğirdir Hanı 1993 yılı Kazı Çalışmaları", *Göller Bölgesi Arkeolojik-Kültürel-Turistik Araştırma ve Değerlendirme Projesi 1993 Yılı Çalışmaları*, Ankara, 1994, s. 95-103.

- Erdmann, Kurt, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, c. I, Berlin, Verlag Gebr, Mann, 1961.
- Karaoğlu, A. Zeynep, "Konya Yakınındaki Kızılören Han'ın Tanıtımı ve Değerlendirilmesi", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler 11-13 Ekim 2000*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 2001, c. 1, s. 461-474.
- Karpuz, Haşim, "Sahip Ata'nın Yaptırdığı İshaklı (Sultandağı) Hanı", *Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989*, İstanbul: Antalya Valiliği Yayınları, 1989, s. 82-90.
- Karpuz, Haşim, "Konya Dokuzun Hanı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *Aslanapa Armağanı*, 1996, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1996, s. 141-150.
- Köprülü, Fuat, "Ribat", *Vakıflar Dergisi*, 1942, sy: 2, s. 267-288.
- Kuban, Doğan, "Kervansaraylar", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 227-250.
- Kuyulu, İnci, "A Comparison Between the Caravanserais of Anatolia and Central Asia in the Middle Ages", *10th International Congress of Turkish Art 17-23 September 1995 Proceedings*, Geneva, 1999, s. 421-433.
- Özergin, K., "Anadoluda Selçuklu Kervansarayları", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy.II-(XV) 20, 1965, s. 141-167
- Özgüç, Tahsin ve Mahmut Akok, "Ağzıkara Han", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, 1956-57, sy. 1, s. 93-104.
- Tuncer, Orhan Cezmi, "Diyarbakır-Bitlis Kervan Yolu ve Üzerindeki Hanlarımız", *Vakıflar Dergisi*, 1997, sy.XXV, s. 9-34.
- Tuncer, Orhan Cezmi, "Niğde-Aksaray Sultan Hanında Bazı İzlerin Değerlendirilmesi", *Önasya*, yıl 6, c. 6, sy. 72, s. 14-15.
- Tuncer, Orhan Cezmi, "Bitlis-Van Karayolu ve Üzerindeki Hanlar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, 1981, c.IX-X, s. 317-352.
- Turan, Osman, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, 1946, c.X, sy. 39, s. 471-496.
- Ünal, Hüseyin Rahmi, "İğdır Yakınlarında Bir Selçuklu Kervansarayı ve Doğubeyazıt-Batum Kervan Yolu Hakkında Notlar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü Yayını, 1970, c.III, s. 7-15.
- Ünal, Hüseyin Rahmi, "Osmanlı Öncesi Devirden Yayınlanmamış Birkaç Han Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Prof. A. L. Gabriel Özel Sayısı 9, Ankara, 1978, s. 453-484.
- Ünal, Hüseyin Rahmi, "Sevserek Hanı (Malatya-Pötürge) ve Yerhan (Erzincan-Refahiye) Hakkında Bir İnceleme", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler*, İstanbul, 1979, s. 952-968.
- Ünal, Hüseyin Rahmi, "Burdur/Bucak İncir Hanı'nda Temel Araştırmaları ve Temizlik Çalışmaları (Eylül 1992)", *X. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., 1993, s. 399-422.
- Ünal, Hüseyin Rahmi, "İncir Hanı 1993 Çalışmaları", *Sanat Tarihi Dergisi*, 1996, c. VIII, s. 117-129.
- Ünal, Hüseyin Rahmi, "A Propos de la Datation Des Khans Seldjoukides sans cour en Anatolie", *The Art of the Saljugs in Iran and Anatolia*, ed. R. Hillen, Costa Mesa, California, Mazda Publisher, 1994, s. 295-300.

- Ünal, Hüseyin Rahmi, "L'Apport Des Fouilles D'Inciir Khan A Notre Connaissance Des Caravanserais Seldjoukides", *10th International Congress of Turkish Art, 17-23 September 1995, Proceedings*, Geneva: Foundation Max von Berckhem, 1999, s. 695-705.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Alara Han'ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi", *Belleten*, 1969, c.XXXIII, sy. 132, s. 429-491.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Anadolu'da Eşodaklı Selçuklu Hanları", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1976, c. 2, sy. 2, s. 187-204.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekan-İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., 1991, s. 253-284.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Mirçinge Han ve Selçuklu Dönemi Eşodaklı Kervansarayları Arasındaki Yeri", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, c. 11, sy. 1-2, Ankara, 1991, s. 41-55.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Anadolu Kervansarayları ve Vakıflar", *XI. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü yay., 1994, s. 39-46.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansaraylarının Tipolojisi", *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri 25-26 Nisan 1994*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 1995, s. 183-198.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Anatolian Seljuk Caravanserais and Their Use As State Houses", *10th International Congress of Turkish Art, 17-23 September 1995, Proceedings*, Geneva, Foundation Max von Berckhem 1999, s. 757-765.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Anadolu Selçuklu Dönemi Hanları ve Posta-Menzil Derbent Teşkilatları", *Prof. Dr. Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul: Eren Yayınları, 1996, s. 25-39.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Melleç'teki Han ve İki Sahınlı Anadolu Selçuklu Dönemi Hanları", *VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya: S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 1997, s. 7-34.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "The Concepts That Shape Anatolian Seljuq Caravanserais", *Muqarnas*, 1997, c. 14, s. 92-96.
- Yavuz, Aysıl Tükel, "Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Üzerinde Çalışmalar, Bilgiler, Bulgular -1997", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997*, Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, c. II, s. 239-259.
- Yavuz, Aysıl, "Kervansaraylar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygartlığı*, eds. Ali Uzay Peker ve Kenan Bilici, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006, c. II, s. 435-445.

Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi

Tuba AKAR

Özet

Osmanlı kentinde çarşı veya daha genel bir anlamda kentin ticari merkezi, bedesten, han ve arastalardan oluşmakta idi. Çarşı bölgesinde çarşının büyüklüğüne göre değişen sayıda cami ve hamam yapısı da bulunuyordu. Ayrıca, yapılı çevrenin yanı sıra, kentin ticaret merkezinin yakınında, genellikle yiyecek maddelerinin veya hayvanların satıldığı haftanın belirli günü kurulan pazar alanları mevcuttu. Kentin ekonomik ve sosyal yapısının şekillendiği veya şekillendirdiği bu mekanlar, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehircilik, mimarlık, sanat tarihi, tarih gibi çeşitli disiplinler tarafından farklı yaklaşımlarla çalışılmaktadır. Bu makale, Osmanlı döneminde, kentte yapılı çevre olarak gelişen ticari mekanları konu alan bu zengin literatürün değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Doğrudan ve dolaylı olarak ticari mekanları ele alan literatür, özellikle literatürün izlediği farklı metodolojiler, kaynak kullanımları, ve eğilimlere odaklanarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, kronolojik bir çerçeveden incelendiğinde, zaman içinde Osmanlı'da ticari mekanlar konulu araştırmalarda ne derece farklılıklar, gelişimler, ve yenilikler olduğu da irdelenmektedir. Makalenin sonunda ise konuyla ilgili daha geniş bir bibliyografya verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Mekanlar, Han, Bedesten, Arasta, Çarşı

Commercial Buildings in the Ottoman City: An Evaluation of the Literature on Bedesten- Han-Arasta-Çarşı

Tuba AKAR

Abstract

Bazaar in the Ottoman city or the commercial center of the city in general developed and took its shape with *bedesten*, *han* and *arasta* buildings. Depending on the size of the bazaar, there were also one or more mosques and a bath building in the commercial center. Besides the built environment, marketplaces and open-air bazaars for food or animals to be sold were founded near the commercial center on certain days of the week. These spaces which shaped or were shaped by the social and economic structure of the city have started to be studied in various disciplines like city planning, architecture, art history or history with various approaches since the second half of the 20th century. This paper aims to evaluate this rich literature related to the commercial space as built environment in the Ottoman period. The literature which is directly or indirectly related to the commercial spaces is evaluated with particular emphasis on the variety in their methodologies, use of sources, and approaches. Also, they are studied through a chronological framework to observe varying approaches, developments, and progress over time in research on the commercial space of the Ottomans. Finally, at the end of the paper, a broad bibliography related to the subject is provided.

Keywords: Commercial Buildings, *Han*, *Bedesten*, *Arasta*, *Çarşı*